

## VINCZE GÁBOR

### A romániai magyar kisebbség politikai intézményrendszere (1944-1953)

Az 1944. augusztus 23-i bukaresti királypuccsot közvetlenül megelőző hónapokban Észak- és Dél-Erdélyben - az adott uralmi viszonyok miatt- egymástól igen különböző magyar politikai intézmények léteztek. Dél-Erdélyben még úgy-ahogy működött a román királydiktatúra „terméke”, a Magyar Népközösség. Ez a sajátos politikai képződmény korporatív jellege miatt integrálta magában a magyar társadalom nagy részét: a helyi vagy az országos (dél-erdélyi) vezetőségbe nemcsak az 1938-ig létező Országos Magyar Párt „prominensein (Jakabffy Elemér, Gyárfás Elemér) és az OMP „belső ellenzéke” kerültek be, hanem az RKP 1938-ig legális fedőszerve, a Magyar Dolgozók Szövetsége (MADOSz) tagjainak egy része is (Takács Lajos, Csákány Béla és mások). Észak-Erdély magyar lakosságának valójában nem volt önálló politikai képviselője. Az Erdélyi Párt csak a budapesti parlamentbe „behívott észak-erdélyi politikusok által létrehozott „politikai klub volt, és semmiféle pártszervezetet nem épített faháború miatt nem is építhetett) ki. Az Erdélyi Párt politikusai a magyar középosztály csak egy részének támogatását bírták. A magyar társadalom különböző csoportjai 1940-44 között igyekeztek az „anyaországi” politikai szerveződésekbe betagozódni: a szociáldemokrata munkásság az MSZDP, a kisbirtokos társadalom és a középosztály másik része az FKgP felé tájékozódott. (Az észak-erdélyi kommunisták vagy az MSZDP-be, vagy - az illegalisták- a „földalatti” KMP-be „húzódtak vissza”.) Ilyen helyzetben találta az észak- és dél-erdélyi magyarságot a bukaresti „kiugrás”.

Észak- és Dél-Erdély politikailag aktív magyarsága eltérően reagált a bukaresti eseményekre. Szeptember 12-én az Erdélyi Párt néhány vezetője, bevonva az egyházak, a tudományos és irodalmi élet, valamint a helybeli magyar szociáldemokraták és kommunisták néhány képviselőjét, megalakította az Erdélyi Magyar Tanácsot. A tanács egyes tagjai<sup>1</sup> Memorandummal fordultak Horthy Miklóshoz, amelyben többek között arra kérték a kormányzót, hogy haladéktalanul kezdje meg a fegyverszüneti tárgyalásokat a Szovjetunióval. Az EMT abban is fontos szerepet játszott, hogy a kiürítési parancs ellenére a Ferenc József Tudományegyetem és a magyarság más fontos intézményei helyben maradhattak. Ugyancsak az EMT közbenjárására nyilvánították Kolozsvárt nyílt várossá.

Mindezek ellenére a szovjetek bevonulása (október 11.) után Magyar Tanács nem működhetett tovább. Ennek részben az volt az oka, hogy az „elmúlt rendszer exponenseit” (Teleki Bélát, Bethlen Bélát, Mikó Imrét, Vita Sándort) - akik a magyar polgárság érdekeit képviselhetnék volna az elkövetkező időben - a szovjetek elhurcolták. A Kolozsváron még meglévő egyetlen nem baloldali szervezet, a harmincas évek végén - a Magyar Népközösség keretén belül - létrehozott Szomszédügyi Szervezet (1941-től Tíz-es Szervezet) további működése ellehetetlenült. A város magyarságának jelentős részét összefogó és az 1944. október 11. körüli napokban a közrend fenntartásában is fontos szerepet betöltő szervezet a szovjet csapatok bevonulását követő hetekben még azon az áron sem maradhatott fenn, hogy vezetőit - kommunista nyomásra - bejelentették az önfeloszlatást, és a helybeli magyar, román és zsidó kommunisták bevonásával, az RKP irányítása alatt álló Népvédelmi Egyesület keretén belül megalakították a Szomszédügyi Szervezetet. 1944. november 24-én az RKI kolozsvári székházában közölték Puskás Lajossal, a Szomszédügyi Szervezet Kezdeményező Bizottsága tagjával, hogy a szervezetre nincs többé szükség, hiszen: „Ma a magyarságnak megvan a külön népi szervezete, a MADOSz. Így hát a T. Sz. az eddigi munkakörét elvesztette.”<sup>2</sup> Vagyis amióta újjáalakult az 1938-ban megszüntetett MADOSz, immár semmi szükség egy „konkurens” szervezetre. Ezek után nyilvánvalóvá vált, hogy a kolozsvári magyar középosztály politikailag aktív része kizárólag a kommunisták vezette MNSz-ben vagy a szociáldemokrata párt magyar bizottságában fejthetett ki „közéleti tevékenységet”.

Dél-Erdélyben az augusztus 23-át követő napokban (az egyébként belső ellentétektől megosztott) Magyar Népközösség gyakorlatilag cselekvésképtelenné vált. Részben annak következtében, hogy augusztus végén-szeptember elején a román hatóságok több száz magyar politikust, lelkészt, földbirtokost stb. internáltak- köztük a Népközösség vezetőit is. (Az internáltak nagy része csak 1945 nyarán szabadult, amikor már nyilvánvalóvá vált mindenki előtt az MNSz monopóliumhelyzete a kisebbségi érdekképviselés terén.)

### **A Magyar Népi Szövetség**

Szeptember elején a Magyar Dolgozók Szövetsége (MADOSz) is rendezte sorait, majd október elején a Román Kommunista Párt vezetőségének utasítására „kilépett az illegalitásból», és országos szervezkedésbe kezdett. Ennek első nyilvános jele az október 16-i brassói országos értekezlet volt, ahol az egybegyűlt madoszisták új nevet választottak: Romániai Magyar Népi Szövetség (MNSz). (Erre az úgynevezett országos értekezletre valójában csak néhány dél-erdélyi és székelyföldi megyéből jöttek küldöttek.) Az országos szervezkedés azt jelentette, hogy mindazokon a területeken, ahol megjelentek a Vörös Hadsereg katonái, az addig fél - vagy teljes illegalitásba szorult magyar kommunisták nyomban újjászervezték a MADOSz-t, illetve október közepe utána Magyar Népi Szövetséget.

Az észak-erdélyi madoszosok október második felében csatlakoztak a brassóiakhoz. (Az első hónapokban látszólag két központ létezett - a brassói és a kolozsvári -, azonban az ideológiai-politikai vezetés kezdetől fogva a brassói madoszosok kezében volt.) A kolozsvári madoszosoknak jelentős szerepe volt abban, hogy az 1944 novembere-1945 márciusa közti, átmeneti periódusban (amikor a bevonuló román közigazgatás kiutasítása után a szovjetek katonai közigazgatást vezettek be, és a hatalmat a helyi baloldalnak „adták át”) sikerült az észak-erdélyi magyar oktatási, művelődési intézményrendszer nagy részét megmenteni, sőt, újabb intézményeket létrehozni. Mindezeknek, valamint annak köszönhetően, hogy az

észak-erdélyi magyar közvélemény úgy tudta, a román közigazgatás kiutasítását a magyar kommunisták, illetve madoszosok közbenjárásának köszönheti, az MNSz kétségkívül népszerű volt. Munkájába hamarosan bekapcsolódtak olyan ismert személyiségek is, akik 1944 előtt távol tartották magukat a baloldaltól, vagy kimondottan ellenségesen viszonyultak a kommunistaszimpatizáns magyar értelmiséghez. Az 1945. május 6-13. között megtartott első MNSz-kongresszuson (ahol végre egyesült a brassói és a kolozsvári központ) a szövetség vezetői még elmondhatták, hogy élvezik a magyar társadalom nagy részének támogatását, hiszen 380 ezer tagot tartottak nyilván. (Alsó-Fehér vármegyében: 5700, Biharban 31 ezer, Brassó megyében 12 800. Csíkbán, Maros-Tordában 34-34 ezer stb.)

Az MNSz a „demokratikus centralizmus” elvei alapján felépített, a magyar kisebbség érdekeit képviselő „demokratikus politikai szervezet”<sup>3</sup> volt. Bár a szervezeti szabályzat szerint stratégiai kérdésekben („irányelvekben”) az évente összehívandó országos nagygyűlés (kongresszus) volt jogosult dönteni, az hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy a szövetséget ténylegesen a 11 fős Központi Végrehajtó Bizottság irányítja. Ez a szűk körű vezetőség azonban megosztott volt. A vb „szélsőbalos” szárnyát a bukaresti, dél-erdélyi (vagy a bécsi döntés után román fennhatóság alá menekült) kommunisták alkották. (Mezei Lajos, Cziko Nándor, Bányai László stb.) Számukra a kisebbségi sérelmek másodlagosnak, harmadlagosnak számítottak a „reakció ellen folytatott harc” és a „demokrácia megerősödéséért folytatott küzdelem” idején. Az úgynevezett centristákhoz azokat a kommunistákat lehetne sorolni, akik - bár a Groza-kormány és az RKP mellett mindvégig hűségesen kitartottak - a magyarságot ért jogtalanságok miatt fontosnak tartották a sérelmi politikálást. (Balogh Edgár, Kurkó Gyárfás, Demeter János.) A tágabb vezetőség „jobbszárnyát” azok az értelmiségi-középosztálybeli politikusok alkották, akik 1945 őszétől

egyre erőteljesebben kritizálták a vezetőség addigi politikáját - és emiatt lassan az MNSz „belső ellenzékévé” váltak. (Nagy Géza, Mikó Gábor, Decsy István stb.) Ez az utóbbi csoport mindvégig periferikus helyzetben maradt, tagjai a végrehajtó bizottságba sohasem kerültek be, csak a 100 fős intézőbizottságba.

Az MNSz 1944 őszén, 1945 elején megszerzett bizalmi tőkéjének jó része a Százas Intézőbizottság 1945. november 15-18-i marosvásárhelyi tanácskozásán - az RKP vezetősége és Petru Groza miniszterelnök nyomására - megszavazott kiáltvány nyilvánosságra kerülése után elfogyott. Ebben a kiáltványban az erdélyi magyarságot képviselő MNSz intézőbizottsága leszögezi, hogy - akkor, amikor a béketárgyalásokon javában folyt a vita a magyar-román határ kérdéséről, és a nyugati hatalmak is támogattak egy bizonyos mértékű határmódosítást - nem támogatja a trianoni magyar-román határ megváltoztatását, valamint „kiáll” az 1939-es magyar-román határ visszaállítását szorgalmazó Groza-kormány mellett. („Tudatában vagyunk annak, hogy az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldása nem határkérdés, hanem a demokrácia megerősödésének, a nemzetiségi jogegyenlőség tényleges megvalósításának, a határok feloldásának a kérdése.”)<sup>4</sup> Ez a kiáltvány alaposan megosztotta az erdélyi magyar társadalmat, és azóta is viták folynak arról, hogy az MNSz vezetősége miért ment bele a kiáltvány kiadásába, amikor tudta, hogy ezzel esetleg elveszítheti addig tömegtámogatottságát. A jelenlegi kutatások eredményei alapján azt feltételezzük, hogy a bukaresti politikai vezetés ekkor azt hitte, hogy ez a kiáltvány a Külügyminiszterek Tanácsa előtt folyó magyar-román határvita során megfelelő „érv” lesz a román álláspont alátámasztására. Az MNSz vezetői pedig azt hitték, hogy ezzel a „hűségnyilatkozattal” jobb alkupozícióba kerülnek a Groza-kormánnyal folytatott további tárgyalásaik során. (Azt már sem a bukaresti vezetés, sem Kurkóék nem tudták, hogy a békecsináló nagyhatalmak képviselőit nem érdeklik a legyőzött kis országok.)<sup>5</sup>

A kiáltvány óriási felháborodást váltott ki, hiszen az erdélyi magyarság jelentős része (elsősorban a székelyek és partiumiak) a Magyarországhoz történő (vissza)csatlósításban reménykedett. A szöveg nyilvánosságra kerülése utáni hónapokban tömeges méretekben léptek ki a helyi szervezetekből, sok helyi vezetőséget leváltottak, sőt, komolyabb atrocitásokra is sor került. Egyre több helyen követelték az országos vezetőség leváltását és új vezetőség választását is.

1946 elején az országos vezetőség a vele szemben megrendült bizalmat a helyi vezetőségek „kiszélesítésének” politikájával igyekezett helyreállítani. Ez azt jelentette, hogy megpróbálták bevonni a szervezet munkájába az MNSz-től addig távol maradó tekintélyes közéleti személyiségeket. Ez több kísérlet után-mialatt kiderült, hogy a szövetségvezetősége rosszul tűri a politikáját ért bírálatokat<sup>6</sup> - tulajdonképpen kudarcot vallott. (Az EMGE vezetői, Teleld Ádám és Szász Pál, valamint Szabó Béni volt magyarpárti képviselő arra hivatkozva utasították vissza a vezetőség felkérését, hogy az MNSz-t „nem tartják alkalmasnak arra, hogy az erdélyi magyarság egészét képviselje”.<sup>7</sup>)

A vezetőség 1946 tavaszától két módon próbálta meg visszaszerezni a magyar kisebbség bizalmát. Egyrészt a kommunista párt „öszönzésére” elkezdett kidolgozni egy új kisebbségi státútumtervezetet. A munkálatoknak természetesen nagy sajtónyilvánosságot biztosítottak. A május végén megtartott jogügyi tanácskozáson megjelent minden jelentősebb szakember, ám a státútumtervezet végleges szövegének kidolgozásába szinte semmi beleszólásuk sem volt. (Ennek következtében például az udvarhelyi kongresszuson elfogadott tervezetben szó sem esett az egyházi iskolákról.) A kisebbségi státútum kidolgozását a választási kampányban a magyar sajtó úgy állította be, mint az MNSz egyik legjelentősebb sikerét. (A választások után a vezetőség hiába próbálta a parlamenttel elfogadtatni a tervezetet, az már akkor „nem volt aktuális”, hiszen közeledett a békeszerződés aláírása, amely visszaállította a trianoni magyar-román határokat.)

A statútumtervezet kidolgozása mellett a vezetőség 7 946 tavaszán offenzív sérelmi politizálásba kezdett. Miközben már folyt a sajtóvita a magyar szociáldemokraták és az MNSz vezetői között egy közös választási koalíció létrehozásáról, a Kurkó Gyárfás, Bányai László, Csögör Lajos és mások által vezetett delegációk rendszeresen járták a bukaresti minisztériumokat, hogy elérjék a magyar kisebbségre nézve hátrányos rendeletek, törvények módosítását. (Jellemző módon a magyar kisebbség ellen irányuló rendeletek, törvények meghozatalának okát Kurkó „a burjánzó fasiszta szellemben” vélte meglelni - miközben éppen a kommunista igazságügyminiszter, Lucrețiu Pătrășcanu hozta sorba a háború előtti időket idéző sérelmes rendeleteket.)

Kurkó Gyárfásék törekvése nem is bizonyult sikertelennek- 1946 tavaszán-nyarán több, a magyar kisebbség számára kedvező intézkedést sikerült kicsikarniuk a kormánytól. (Mindezeket a „hangulatjavító intézkedéseket” szerintünk a Groza-kormány azért foganatosította, mert meg akarta erősíteni az MNSz kommunista vezetésének pozícióját, növelni akarta a magyar kisebbség soraiban az MNSz meggyengült népszerűségét.)

Az utolsó MNSz-vezetőséggel szembeni nyílt fellépésre a székelyudvarhelyi kongresszuson volt lehetőség. Nagy Géza és Mikó Gábor még bírálhatta a vezetőség által kidolgoztatott nemzetiségi statútumot, és szóvá tehette annak hiányosságait. Mindezek mellett a kongresszus utolsó napján a tanácskozást záró nagygyűlést felháborodott tömeg zavarta meg: az udvarhelyi és környékbeli földművesek, kisiparosok, értelmiségiek lelkészeik vezetésével, egyházi zászlók alatt felvonulva a kommunista vezetőség lemondását követelték, és az önálló Erdélyt éltették.

Az udvarhelyi események is megmutatták, hogy a vezetőség iránti korábbi, szinte maradéktalan bizalom nem állt helyre. Ennek ellenére, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar szociáldemokraták által szorgalmazott „népfrontos” választási lista terve nem valósul meg, és az MNSz-nek a választásokon igazából nem lesz (nem lehet) konkurenciája, azok közül is sokan az MNSz-re adták le - jobb híján - a voksukat, akik addig bírálták a kommunista vezetőség politikáját. Ez azonban, úgy látszik, kevésnek bizonyult. Az 1946. november 19-i választásokon az MNSz 570 ezer szavazatot kapott - a várt 750 ezer helyett. (A szövetség vezetői 35-40 mandátumra számítottak, végül 29-et kaptak.) Beigazolódott a szociáldemokrata Lakatos István figyelmeztetése: ha nem sikerül széles magyar választási koalíciót létrehozni, fennáll a veszélye annak, hogy a magyar kisebbségnek az MNSz-vezetőségével elégedetlen része nem megy el szavazni.

A választások „megnyerése” és a békeszerződés aláírása után új korszak köszöntött az MNSz-re. Az RKP-nak a hatalom telj: s megszerzéséért vívott harca kihatott a szövetségre. Az országban végbemenő általános tisztogatások elérték az MNSz-t is: Luka László 1947. május 22-én megjelent cikkében („A romániai magyarság útja”) nyíltan felszólította a magyar kisebbség vezetőit, hogy szakítsanak addigi népfrontos politikájukkal, és lássanak hozzá a belső tisztogatáshoz.<sup>8</sup> („Népbolondítás és a tényleges népi érdekektől idegen minden olyan nyilatkozat, amely általában vett magyar érdekről beszél... Nem lehet az elvtelen »magyar egysége szomorú jelszavával a romániai magyar közéletet ismét a kiszípolozó földesurak, bankárok és a falu uzsorásai szolgálatába állítani.”) Május 26-án Balogh Edgár, az MNSz alelnöke lapjában, a *Világosságban* elismerte az „éberség hiányát”, majd egy pár nap múlva a Bukarestben üléselő végrehajtó bizottság - válaszul a Luka-cikkre - a „nemzeti elzárkózás politikája” helyett meghirdette a „népi megújulás politikáját”. Ez az addigi népfrontos politika végét jelentette (vagyis azét a törekvését, hogy a magyar társadalom minden rétegét bevonják a szövetség munkájába, a gyári munkásoktól az egyházaikhoz kötődő földművesekig), egyúttal szakítottak az addigi sérelmi politikával is. (Ezt a fordulatot nehezen fogadta el az „egyszerű tagság. Az MNSz bukaresti központja még 1948 augusztusában is kénytelen volt leadni egy körlevelet, amelyben utasította megyei

szervezeteit, hogy a jövőben egyéni sérelmeket, kéréseket ne terjesszenek fel Bukarestbe, mivel a szövetség nem foglalkozik sérelmek orvoslásával.)

Ehhez a politikai irányváltáshoz a legfelsőbb vezetést is meg kellett „újítani”: a bukaresti vb-ülésen „a politika megerősítése céljából” létrehozták a héttagú politikai titkárságot, amelyben Kacsó Sándor és Kurkó Gyárfás mellett a „szélsőbalosok” (Bányai László, a Cziko testvérek, Mezei Lajos stb.) voltak többségben. (A titkárság létrehozása ellenkezett a szervezeti szabályzattal, de ezt a „problémát” Bányafék hamarosan „kiküszöbölték”: az év végi temesvári kongresszuson új szervezeti szabályzatot készítettek.)

A központi vezetőség élén történt változások után szinte rögtön megindultak a vidéki szervezetekben is a tisztogatások. (Olyan „népellenes elemeket” távolítottak el ekkor a szövetségből mint például Szász István, az EMGE volt alelnöke vagy Tárca Bertalan, a romániai magyar dalosszövetség egyik vezetője.) A politikai nagytakarítás az elkövetkező hónapokban, években egyre szélesebb körű lett, és megfelelő ideológiai munícióval társult: 1947. július elején Nagy Miklós Kolozs megyei ügyvezető alelnök kijelentette: „Aki nincs velünk, ellenünk van!”<sup>9</sup> Imets János az udvarhely megyei intézőbizottsági ülésen kijelentette: „Sokan arról beszélnek, hogy az MNSz-ben 2 irányzat indult meg, az egyik a régi MADOSZ irányvonalát követi, a másik pedig a szervezetünkben meghúzódott reakciósok demokráciaellenes irányvonalát. Jegyezzük meg, hogy az MNSz-ben nincs és nem is lesz 2 irányzat, mert aki más utakon jár, mint a kijelölt út, azt kizárjuk sorainkból.”<sup>10</sup> Ennek következtében 1950 nyaráig összesen 129 ezer „kizsákmányoló elemet” zártak ki az MNSz-ből.<sup>11</sup>

Az 1947. novemberi temesvári kongresszuson az addigra megerősödött szélsőbalosok „lecserélték” Kurkó Gyárfás elnököt, helyére az „engedékenyebb”, „hajlékonyabb” Kacsó Sándor került. (Kurkó egyik fő „bűne” az volt, hogy végsőkig kitartott a magyar szövetkezetek önállóságának fenntartása mellett. Ráadásul az MNSz és az RKP kapcsolatát is egyenlő felek viszonyaként képzelte el.)

1947 folyamán egyre határozottabb jelei mutatkoztak annak, hogy az eredetileg kisebbségi érdekképviselői szervezetnek indult MNSz a kommunista párt „szolgálóleányává” süllyed. A szövetség kivette részét minden „aktuális országos kampányból: „mozgósított” a nacionalizmus, a „vatikáni reakció”, a „titoista elhajlás” és a „kulákok elleni „harcra”. A Központi Intézőbizottság 1948. január 15-16-i bukaresti ülésén hozott határozata szerint a KIB „egyetért azzal a tervvel, hogy a MNSz kulturális osztályait az ideológiai harc eszközévé alakítsák át a népi demokrácia megerősítése érdekében.”<sup>12</sup> (A kiemelés tőlünk.)

Az utolsó országos gyűlést (kongresszust) 1948 decemberére hívták össze Kolozsvárra. Az itt hozott határozat már a Párt jelszavait visszhangozta. Kijelentették: „célunk a nemzetiségi kérdés marxista-leninista-sztálinista szellemben való teljes megoldását jelentő szocializmus építése.”<sup>13</sup> A magyar kisebbség sajátos problémáiról nem esett szó, mivel *nemzetiségi sérelmek már nem* léteztek, ehelyett - a kongresszuson felszólaló Luka szerint - csak „a magyar burzsoázia sérelmeiről” van szó. Ezzel szemben a bukaresti magyar követ arról számol be, hogy az erdélyi magyar tömegek véleménye szerint még nagy számban vannak „megoldásra váró sajátos nemzetiségi problémák”.<sup>14</sup>

Az MNSz 1949-53 között tulajdonképpen már csak papíron létezett. A szövetség régóta nem a magyar kisebbség érdekvédelmi szövetsége, hanem „transzmissziós szíja Román Munkáspárt és a pártonkívüli magyar dolgozó tömegek között”.<sup>15</sup> Ezek után nem meglepő, hogy a korabeli beszámolók rendre a vidéki tagságfásultságáról, érdektelenségéről szólnak. (Eddigi terepmunkáink során azt tapasztaltuk, hogy a megkérdezettek a szövetség megszüntetését 1948-49-re tették. Ez is azt a feltételezésünket erősíti, hogy a szervezet - főleg vidéken - már alig működött ebben az időben, ezért a kollektív emlékezet az MNSz megszűnését a ténylegesnél négy-öt évvel korábbi időpontra teszi.) Mindezek ellenére az MNSz, még formálisan akkor is létezett, amikor az erdélyi magyar társadalom már régen nem

érezte a magáénak, bár éppen ezért ekkor már inkább álintézményről, semmint ténylegesen funkcionáló szervezetről beszélhetünk.

Amikor 1953. március közepén az RMP vezetősége kimondta az önfeloszlatást, az már ténylegesen nem létezett. (Sütő András korabeli megfigyelése szerint „az önfeloszlatás sok helyütt csupán a tényleges helyzetet rögzítette formálisan. Az MNSZ több helyi szervezete már csak papíron létezett az elmúlt évek során.”)<sup>16</sup>

### **Az RSzDP Országos Magyar Bizottsága.**

Az MNSz egyetlen igazi konkurensa 1945-46 folyamán a Romániai Szociáldemokrata Párt Országos Magyar Bizottsága volt. A bizottságot még a harmincas években alapították, de a pártok betiltásával értelemszerűen ez is megszűnt. Amikor az október 11-ét követő napokban megindult Kolozsvárott a politikai szervezkedés, a magyar szociáldemokraták is újjászervezték a bizottságot: 1945. december 15-én az RSzDP országos vezetőségének jóváhagyásával jött létre Kolozsváron, Lakatos István, Nagy Géza és Bruder Ferenc vezetésével.

A magyar szociáldemokraták támogatói köre ekkor elég heterogén. A hagyományos szavazóbázist az erdélyi nagyipari munkásság (Kolozsvár, Nagyvárad, Szatmárnémeti, Nagybánya, Temesvár, Resica gyáraiból) és a bányászok egy része (főleg a Zsil völgye) képezi. Ezenkívül a Székelyföldön, Háromszéken (a kisiparosok, az úgynevezett „kiszegiszteniák” között) volt még jelentősebb tömegebázisuk. A munkásságon kívül a középosztály egy része (ügyvédek, egyetemi tanárok, közgazdászok) is a szociáldemokratákat támogatta.

Az OMB újjáélesztése valószínűleg összefügg az MNSz vásárhelyi kiáltványának kiadásával, mivel színre lépésük után szinte azonnal hevesen bírálni kezdték az MNSz kommunista vezetősége által addig folytatott politikát: „Szűnjék meg az az ostoba elmélet, hogy egy nemzetiséget csak egy embernek vagy egy politikai alakulatnak szabad szerveznie...”<sup>17</sup> Nem osztották a kommunisták messianizmusát sem: a különböző román kormányok, politikusok szépen hangzó ígéretei helyett komolyabb garanciákat tartottak szükségesnek ahhoz, hogy a nemzetiségek egyenjogúsága ne csak üres szólam maradjon. Ezért 1944-45-ben a Románián belül autonómiával rendelkező - esetleg kantonizált - Erdély hívei voltak, majd amikor kiderült, hogy még saját bukaresti pártvezetőségük sem támogatja autonomista elképzeléseiket, egy nemzetközi garanciákkal megerősített kisebbségi törvény létrehozását szorgalmazták. Magyarságképük is differenciáltabbá vált. Teljesen természetesnek tartották, hogy a kommunista és szociáldemokrata pártok mellett az egyházak és az EMGE (e politikamentes intézmények) is komoly befolyással rendelkezzen az erdélyi magyar társadalom nagy részére. ([Az MNSz vezetői] „ötszáz ezer tagról beszélnek, mely már mind felsorakozott az oldalukon. A valóságban senki sem lehet meggyőződve, hogy félmillió magyar ember tényleg azt a politikát követi, melyet az MNSz legfelsőbb vezetősége diktál.”)<sup>18</sup>

A viták ellenére a magyar szociáldemokraták több kérdésben is jól együtt tudtak működni az MNSz kommunista vezetőivel: a magyar oktatási autonómia megteremtéséért-megőrzéséért vívott küzdelemben vagy a magyar szövetkezetek önállóságáért folytatott harcban az egyéb téren szemben álló ellenfelek együttesen léptek fel. (Nagy Géza, aki egyaránt tagja volt az MNSz-nek és az RSzDP-nek is, elévülhetetlen érdemeket szerzett a Bolyai Tudományegyetem megszervezésében. Lakatos István pedig, aki a Szövetség Szövetkezeti Központjának is elnöke volt, minden pártkapcsolatát latba vetette, hogy a magyar szövetkezeti hálózatot megmentse a felszámolástól. Az már más kérdés, hogy az elért eredményeket, sikereket az MNSz-irányította sajtó rendre a Népi Szövetségnek tulajdonította.)

Az MNSz monopolhelyzete igazából akkor került veszélybe, amikor az Országos Magyar Bizottság 1946. február 17-18-i, első konferenciáján felvetődött a magyar választási koalíció létrehozásának terve. A magyar szociáldemokraták elképzelése - amelyet pártjuk országos vezetősége is támogatott - az volt, hogy a megalakítandó magyar választási blokkban egyaránt részt vennének a magyar kommunisták, szociáldemokraták és az MNSz, valamint a magyar társadalom különböző rétegeit tömörítő intézmények (az EMGE, a magyar szövetkezeti központok, az egyházak stb.) elismert vezetői.<sup>19</sup> (A szociáldemokrata Decsy István is hasonló megoldást javasolt az MNSz válságának leküzdésére 1946. február 1-jén Kurkó Gyárfásnak írott levelében.) Az MNSz vezetősége azonban ezt az elképzelést elutasította arra való hivatkozással, hogy a Népi Szövetség „minden pártárnyalatot felölel”, és a jelöléseknél erre tekintettel lesznek, ezért „az egységre törekvők a blokk helyett inkább lépjenek be” az MNSz-be. Az Országos Magyar Bizottság véleménye szerint azonban az MNSz listája nem fogja képviselni sem a középosztályt, sem a szociáldemokrata munkásságot, mivel szinte az összes jelöltjük kommunista.<sup>20</sup> (A szociáldemokraták véleményét a magyarországi kommunista politikus, Soltész Pál információi is megerősítik: szerinte a parlamentbe került 28 MNSZ-képviselő kétharmada a kommunista párt tagja.)

Ettől kezdve a szociáldemokrata *Erdély* és az MNSz-lap, a *Világosság* hasábjain élénk vita bontakozott ki a választási koalícióról, illetve arról, hogy ki is felelős azért, hogy az összefogás mégsem jött létre. A magyar szociáldemokraták pártközpontjuk által is támogatott kezdeményezése túl azon, hogy Kurkóék valószínűleg azért is ellenezték a közös listát, mivel annak létrejötte után szertefoszlott volna az a mítosz, hogy az MNSz még mindig nemzetiségi anyaszervezet, vagyis maga mögött tudhatja a romániai magyar társadalom egészét - elsősorban az RKP vezetőségének ellenállásán bukott meg. Az RKP-nak ugyanis nem állt érdekében, hogy megtörjön az MNSz politikai monopóliuma, hiszen akkor valószínűleg a szövetség vezetőségén keresztül a magyar társadalomra gyakorolt addigi befolyásuk is csökkent volna.

Amikor kiderült, hogy az MNSz és az OMB összefogása nem fog megvalósulni, Lakatosék bejelentették, hogy „a szociáldemokrata és a velük rokonszenvező magyar demokrata tömegekből”<sup>21</sup> megalakítják a Magyar Demokrata Népfrontot. Csakhogy a kommunista pártvezetőség ellenállása miatt ez a - Luka szerint „reakciós érdekeket szolgáló”<sup>22</sup> - koalíció sem alakulhatott meg: az RKP kezében lévő Központi Választási Bizottság nem engedélyezte a Népfront indulását a választáson, pedig a szociáldemokrata sajtó, sőt néhány külföldi rádió is, kész tényként kezelte a Népfront megalakulását...

Az öt magyar szociáldemokrata jelölt végül - egy kivétellel, aki az MNSz jelöltjei között szerepelt - a saját pártja listáján jutott be a parlamentbe. Itt azonban - az MNSz-képviselőkkel együtt - már alig tudtak érdemi munkát végezni. 1947 folyamán saját pártjuk sorsa is megpecsételődött. Miután durva csalásokkal sikerült a választásokon a polgári pártokat kiszorítani a parlamentből, majd 1947 nyarán magukat a pártokat is betiltani és vezetőiket politikailag likvidálni, a kommunista pártnak a totális hatalom megszerzéséhez már csak egyetlen akadályt kellett eltávolítania az útjából: a saját addigi szövetségesét a Szociáldemokrata Pártot.

Kurkó Gyárfásék ellenfelei, a magyar szociáldemokraták a választások után már nem jelenthettek alternatívát. Pár hónapon belül bebizonyosult, hogy csak egy út maradt: a kommunista párt- és az öt követő MNSz - által megszabott út. Ha 1946 során úgy tűnt az optimisták számára, hogy az MNSz-szel szemben létrejöhet egyfajta politikai alternatíva, akkor 1947 elejére be kellett látni: a parlamenti választással ez a lehetőség végérvényesen eltűnt...

### **Az erdélyi magyar jobboldal**

1944 őszén a megszálló szovjet csapatok támogatását élvező magyar baloldal által megszerzett politikai monopólium nem tette lehetővé, hogy mindazok a rétegek, amelyek addig is távol álltak a szociáldemokrata vagy kommunista eszmevilágtól, önálló érdekképviseletet szerezzenek. Mindezek ellenére volt néhány kísérlet arra, hogy önállóan lépjenek fel az erdélyi magyarság érdekeinek védelmében.

A Magyar Népi Szövetség és a magyar szociáldemokraták mellett elég korán, talán 1945 nyarán bontakozott ki egy nem formális politikai csoportosulás, a Márton Áron gyulafehérvári római katolikus püspök köré tömörülő, elsősorban az 1940 előtti politikai-kulturális elit tagjaiból álló laza társaság. Bár ez a csoport az adott politikai körülmények között intézményesen nem tudott megszerveződni, mégis fontos epizód szerepet játszott a magyar kisebbség 1945 utáni politikatörténetében. Tevékenységének rekonstruálásakor igen kevés forrásra tudunk támaszkodni: a magyarországi levéltári iratok elvéve tesznek említést a társaságról, és az egykorú romániai magyar napilapok híradásai sem segítenek, hiszen a csoport mindvégig szemben állt az MNSz kommunista vezetőségével, ezért tevékenysége vagy a féllegalitás síkján mozgott, vagy ha a csoport egy-egy tagja nyilvánosan lépett fel., arról az alaposan megcenzúrázott sajtó nem számolt be.

Márton Áron központi szerepére először egy 1945 szeptemberében még a marosvásárhelyi kiáltvány előtt! - keltezett és Dálnoki Miklós Béla miniszterelnökhöz írt anonim levéllal utal.<sup>23</sup> A névtelen szerzők azt állítják, hogy azok, akik a magyar kommunistákkal elégedetlenek, a gyulafehérvári katolikus püspökben látják a magyar kisebbség igazi vezetőjét, és arra kéri a magyar miniszterelnököt, hogy a budapesti ideiglenes kormány vegye fel a gyulafehérvári püspökkel a kapcsolatot.

1946. januári, Petru Grozához írott levelében Márton Áron leplezetlen őszinteséggel tárta fel a magyar kisebbséget ért sérelmeket, és azt sem rejtette véka alá, hogy a magyar társadalom nagy része csalódott a „magyarbarát” Grozában és kormányában, azonban utalt arra is, hogy az MNSz-szel szemben is nagy az elégedetlenség: „A romániai magyarságnak *ma sincs magaválasztott politikai képviselője*. Mozgási, gyülekezeti szabadsága kizárólag annak a csoportnak volt, amely a Magyar Népi Szövetséget [meg]alkotta...”<sup>24</sup>

A fenti okok, valamint a vásárhelyi kiáltvány kiadása arra készítette a püspököt és a hozzá kötődő szűk csoportot, hogy önálló akcióba kezdjen: az 1946. április 29-i, a budapesti külügyi vezetésnek, illetve a Párizsban tartózkodó Teleki Géznak elküldött Mernorandumukban<sup>25</sup> kifejtették, hogy el kellene érni: a nagyhatalmak képviselői csak az erdélyi magyarság valódi véleményének ismeretében tárgyaljanak az erdélyi kérdésről. A csoport tagjairól csak sejtéseink vannak: a Memorandum aláírói között szereplő Venczel József és Korparich Ede mellett ide sorolható még György Lajos, valamint az EMGE, a magyar szövetkezeti központ több vezetője és esetleg néhány egyetemi tanár. (Boga Alajos, Balanyi György, talán a református Tavaszy Sándor is.) Az 1946. áprilisi Memorandum azonban elkésett akció volt, hiszen ekkorra már lezárták a magyar-román határvitát. (Más kérdés, hogy ha ez a dokumentum esetleg még 1945 őszén kikerült volna Párizsba, a nagyhatalmak képviselői akkor sem vették volna figyelembe.)

Hogyan ítélt meg a csoport tevékenysége? Szerintünk 1944 őszétől már a nem baloldali magyar erőknek nem volt alternatívája Erdélyben. Ezzel a csoport tagjai is minden bizonnyal tisztában voltak. Ennek ellenére azonban megpróbálkoztak a lehetetlennel: felmutatni egy alternatívát a baloldali hegemoniával szemben.

A fenti szűk- jobbára értelmiségi - csoport mellett a korabeli források (követségi jelentések, az MNSz vezetőinek elszórt utalásai) azt sejtetik, hogy bizonyos „magyar reakciók” 1945-46 folyamán megpróbálkoztak azzal, hogy a kommunisták irányította MNSz-szel szemben létrehozzanak egy erdélyi magyar kisgazdapártot, a kommunistákkal elégedetlen polgárság és a falusi kisgazdarétegek számára.<sup>26</sup> Természetesen ebben az

időszakban egy ilyen pártformációnak semmi esélye sem volt. Valószínűleg elkeseredett személyek egyéni próbálkozásairól lehetett szó.

Összefoglalva: a romániai magyar kisebbségpolitikai intézményrendszeréről addig beszélhetünk, amíg e nemzeti kisebbség politikai önszerveződésének eredményeképpen létrejött - és e közösség nagy része által elismert, magáénak tartott- intézmény ténylegesen működött. Az ezután, a hatvanas évek végén „felülről” létrehozott Romániai Magyar Dolgozók Tanácsa már nem a magyarság szervezete, hanem az RKP kisebbségpolitikájának egyik „kirakatintézménye”.

## JEGYZETEK

- 1 A memorandum aláíróinak névsorát lásd Vincze Gábor: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944-1953*. Szeged-Budapest 1994.
- 2 Idézi Vincze Gábor: Puskás Lajos és a kolozsvári Tízes Szervezet. *Korunk* 1996. 4.
- 3 *A Romániai Magyar Népi Szövetség Szervezeti Szabályzata*. Kolozsvár, Minerva Rt. 1945.
- 4 Idézi Vincze, 1996.
- 5 Lásd Fülöp Mihály: *A befejezetlen béke. A Külgügyminiszterek Tanácsa és a párizsi békeszerződés*. Budapest 1994.
- 6 Az 1946. január 29-i kolozsvári nagygyűlésen a vezetőséget bíráló belső ellenzékét szabályszerűen kiverették a teremből.
- 7 MOL, XIX J-1--a. 60. doboz, IV-131. 294/Bé.-1946.
- 8 Az MNSz történetével korábban foglalkozó kutatók figyelmét eddig elkerülte, hogy Luka már 1945. november 18-i marosvásárhelyi felszólalásában is követelte a szövetségen belüli tisztogatást!
- 9 *Világosság* 1947. július 9.
- 10 Szabadság (Székelyudvarhely) 1947. augusztus 5.
- 11 *Romániai Magyar Szó* 1950 július 22.
- 12 *Romániai Magyar Szó* 1949. január 18.
- 13 *Az RMNSz országos, N. kongresszusa határozatai*. Kolozsvár 1949.
- 14 MOL XIX-J-1-j. 20. doboz 23/d. 11/pol. 1948.
- 15 *Világosság* 1949. február 6.
- 16 MOL XIX J-1-j, 17. doboz. 16/b. 05247/53. sz. (Pataki László bukaresti magyar követ 1953. április 10-i beszélgetése Sütő Andrással.)
- 17 *Erdély* 1946. január 8.
- 18 *Erdély* 1946. augusztus 15.
- 19 Ezt a megoldást 1945. december közepén még az a Kacsó Sándor is jónak látta volna, aki az 1946. nyári tárgyalásokon már elutasította a magyar választási koalíció tervét. MOL XIX J-1-a. 61. doboz. IV-135. 27/Bé.-1945.
- 20 PIL, 274 fond. 10/73. öe. 21 Idézi Vincze, 1996.
- 22 MOL XIX J-1-a. 60. doboz. IV-138. 166/pol.-1946.
- 23 MOL XIX J-1-a. 61. doboz. IV-137. 40.471/Be.-1945.
- 24 Szőke János: *Márton Áron*. Tírol 1988. 441-450.
- 25 A Memorandum szövegét lásd Vincze, 1995. 103-105.
- 26 Például a brassói Népi Egység főszerkesztője, Szemlér Ferenc 1945. december 16-i vezércikkében tudni véli, hogy egy új erdélyi magyar párt megalakulásáról suttognak amely - Szemlér szerint - Maniuval lépne választási egyezsége. Az 1946. január 3-i számban pedig Oláh Péter támadta a „magyar reakciót”, amely egy kisgazdapártot akar szervezni.

## IRODALOM

- Joó Rudolf beszélgetése Demeter Jánossal. (*A nemzetiségek egyenjogúsításának útján.*) Budapest, Kossuth Kiadó 1983.
- Lakatos István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt története, I-II.* h.é.n., kézirat, TLA Könyvtár.
- Lipcey Ildikó: *Az RKP nemzetiségi politikája és az MNSz.* Kandidátusi disszertáció. Budapest 1990.
- Makfalvi Gábor: Egy „legendás kisebbségi törvénytervezet. *Erdélyi Magyarország* 1996. 2.
- Töttössy Istvánné: *A Romániai Magyar Népi Szövetség története (1944-1953)*. Bölcsészdoktori disszertáció. Budapest.
- Vincze Gábor: A kisebbségpolitikus Márton Áron. *Magyar Kisebbség* 1995. 1.

Vincze Gábor: A „marosvásárhelyi Rubicon”. A Magyar Népi Szövetség útja a „nemzetiségi anyaszervezettől” a „kommunista fiókszervezetig. In.: *Tanulmányok a Maros megyei magyarság történetéből.* Marosvásárhely, Bernády Alapítvány Lyra Könyvkiadó 1997.

GÁBOR VINCZE

The political institutions of the Hungarian minority in Romania (1944-1953)

The article surveys the political institutions of the Hungarian minority of Romania from the political turn in Bucharest on 23 August 1944 to the "self-dissolution" of the Popular Union of the Hungarians of Romania (Magyar Népi Szövetség-MNSZ).

In the autumn of 1944 the Soviets gave exclusive permission for the activists of the Hungarian Workers' Federation (formed in the 1930s as the covering organization of the Romanian Communist Party) to get involved in political activity and to establish the Popular Union of the Hungarians of Romania. During 1945-46 the MNSZ fought a serious battle in defence of the Hungarian educational, economic and cultural institutions, and also to achieve the modification of anti-Hungarian legislation. However, from 1947 the MNSZ gradually lost its role as the defender of the Romanian ethnic Hungarians and became the "showcase organization" of the Communist Party. Eventually, at the command of the Communist Party, the Federation "dissolved itself."

The MNSZ had only one considerable rival, the Hungarian Committee of the Social Democratic Party of Romania. In 1946 the Hungarian social democrats in Romania proposed the formation of a Hungarian coalition to run in the upcoming election involving, besides the communists, the representatives of the social democrats, the bourgeoisie and the peasantry. The proposal went awry owing to the resistance of the MNSZ and the Communist Party. Moreover, from 1947 onwards the Hungarian social democrats were driven out of the Romanian political scene, and their party was merged into the Communist Party in February 1948.

Although there were some vague efforts to organize a smallholders' party in Transylvania to be fashioned according to the Hungarian example, these failed to materialise. As a result; the Hungarian middle class and peasantry failed to have political representation in Romania.